

DINA SIJAMHODŽIĆ-NADAREVIĆ

Pogled na nove potrebe i zahtjeve u obrazovanju i jačanju kompetencija vjeroučiteljskog kadra

Dina Sijamhodžić-Nadarević

vanredni profesor, Fakultet
islamskih nauka

Univerziteta u Sarajevu

dina.sijamhodzic-nadarevic@
fin.unsa.ba

Pregledni članak

Primljeno: 15. 06. 2023.

Prihvaćeno: 28. 07. 2023.

Ključne riječi

Fakultet islamskih nauka u
Sarajevu, Studijski program
islamske vjeronauke i religijske
pedagogije, vjeroučiteljski
kadar, kompetencije, potrebe,
zahtjevi

Sažetak

Rad nudi i pregled dijela rezultata empirijskog istraživanja o kompetencijama nastavnika Islamske vjeronauke u bh. kontekstu koji je urađen u saradnji Fakulteta islamskih nauka i Uprave za obrazovanje i nauku Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. U tom smislu analiziraju se nove potrebe i zahtjevi koji stoje u perspektivi obrazovanja i osnaživanja kompetencija vjeroučiteljskog kadra. Nadalje, rad daje osvrt na djelovanje Fakulteta islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu u kontekstu pripremanja vjeroučiteljskog kadra, te obilježja i razvoj Studijskog programa islamske vjeronauke i religijske pedagogije.

A Perspective on New Needs and Requirements in Education and the Strengthening of Competencies in the Religious Education Teaching Staff

النظرة إلى الحاجات والمقتضيات الجديدة في تكوين وتقوية كفاءات كوادر التربية الدينية

Keywords:

Faculty of Islamic Studies in Sarajevo, Course in Islamic religious education and religious pedagogy, religious teaching staff, competencies, needs, requirements

Abstract:

This paper provides an overview of a portion of the results from an empirical study on the competencies of Islamic religious education teachers in the context of Bosnia and Herzegovina. The research was conducted in collaboration between the Faculty of Islamic Studies and the Department of Education and Science of the Islamic Community's Riyaset in Bosnia and Herzegovina. In this context, the paper analyzes new needs and requirements that are on the horizon in the field of education and the enhancement of competencies in the religious education teaching staff. Furthermore, it reflects on the activities of the Sarajevo University Faculty of Islamic Studies concerning the preparation of religious education teaching staff. It also highlights the characteristics and development of the Course in Islamic Religious Education and Religious Pedagogy.

الكلمات المفتاحية:

كلية الدراسات الإسلامية في سرايفو، قسم التربية الإسلامية والدينية، كوادر التربية الدينية، الكفاءات، الحاجات، المقتضيات

الملخص:

يقدم البحث عرض بعض نتائج الدراسة التجريبية لكفاءات مدرسي التربية الإسلامية في السياق البوسني التي تم تنفيذها بتعاون كلية الدراسات الإسلامية مع الإدارة للتعليم والعلم التابعة للمشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك. وبهذا الصدد، يتم في البحث تحليل الحاجات والمقتضيات الجديدة التي تقوم في منظور تكوين وتقوية كفاءات كوادر التربية الدينية. ويقدم البحث أيضا للمحة عن عمل كلية الدراسات الإسلامية التابعة لجامعة سرايفو في سياق إعداد كوادر التربية الدينية، وسما ت تطوير قسم التربية الإسلامية والدينية.

Uvod

Prisutnost vjeronauke u javnom odgojno-obrazovnom sistemu otvorila je i iznova otvara sasvim novu i veoma izazovnu poziciju djelovanja fakulteta u kontekstu obrazovanja vjeroučiteljskog kadra u postojećim društvenim okolnostima. Vjeroučiteljski kadar u javnom školskom sistemu suočava se sa sve zahtjevnijim očekivanjima školskoga sistema, djeluje u svijetu koji se ubrzano mijenja a što se najprije odražava na odgoj i obrazovanje mladog čovjeka, prati promjene u vrijednosnom sistemu mladih, drugačija i nova gledanja na život i stvarnost vjere, suočava se i s nizom drugih izazova koja prate prisutnost vjeronauke u školi, u nekim slučajevima osporavanja svrsishodnosti vjeronauke u odgojno-obrazovnom sistemu, pitanja radnog statusa vjeroučitelja, nezadovoljavanje potreba vjeroučitelja i polaznika vjeronauke u nekim institucijama u pogledu prostora za obavljanje molitve, vjeronaučnih kabineta i sl. U tom kontekstu, izazovi i zahtjevi koji se postavljaju pred vjeroučitelje zahtijevaju zauzetiju brigu islamske zajednice i fakulteta unutar zajednice.

Koliko fakulteti u procesu planiranja/dizajniranja vlastitih kurikuluma i obrazovanja vjeroučiteljskog kadra imaju saznanja o zahtjevima i potrebama koji stoje pred vjeroučiteljskim kadrom, očekivanjima školskog sistema i sistema islamske zajednice?

Ukoliko se vjeronauka shvata kao pospješivanje usvajanja religioznih kompetencija, naročito kod mladih, da budu osposobljeni za znalačko razmišljanje o temeljnim pitanjima vjere i usvajanje pravih odluka za smislen život u skladu s univerzalnim islamskim vrijednostima, onda to zahtijeva od fakulteta da pripremaju kompetentan vjeroučiteljski kadar koji će se što kompetentnije i relevantnije suočavati s brojnim izazovima i zahtjevima ove profesije/poziva.

Naravno, mi neka saznanja o ovim zahtjevima koji stoj pred vjeroučiteljima imamo iz pozicije vlastitih spoznaja i rada u fakultetskoj nastavi, analize kurikuluma (nastavnih planova i

programa) fakulteta, razgovora s fakultetskim kolegama, uključenosti u praćenju vjeronaučne nastave u okviru stručnih ispita za vjeroučitelje, održavanje edukacija za vjeroučitelje i razgovora s njima, suradnje sa savjetnicima za vjeronauku, rada sa mentorima vjeroučiteljima u okviru metodičke edukacije i metodičke prakse i praćenju njihovih kompetencija za nastavni/vjeroučiteljski rad itd.

Kako bismo nadopunili ova saznanja u nastojanju da imamo cjelovitiji uvid u stečene i potrebne kompetencije vjeroučitelja i njihov suodnos, perspektivu daljeg razvoja i revizija NPP-a na fakultetima i sl., uradili smo šire istraživanje o kompetencijama kadrova islamske zajednice u BiH. Pored osvrta na rezultate istraživanja o kompetencijama nastavnika islamske vjeronauke, u radu se daje kratki pregled razvoja studijskog programa Religijske pedagogije i Katedre za religijsku pedagogiju i religijsku psihologiju povodom obilježavanja trideset godina djelovanja.

Kompetencije i kompetencijski pristup obrazovanju

Pojam kompetencija povezan je s mogućnošću izvršavanja zadataka u sve složenijim poslovnim okruženjima, koja karakteriziraju slabo definirani problemi, kontradiktorne informacije, neformalna saradnja te apstraktni, dinamični i visoko integrirani procesi. Kompetencije, kao pojam koji osim znanja, vještina i stavova obuhvaća i sposobnost njihova aktiviranja te učinkovitog iskorištavanja u određenoj situaciji, postaju veoma privlačne i edukatorima i poslodavcima, jer ih je lahko identificirati sa sposobnostima, kvalifikacijama i stručnošću. Kompetencije su stoga široko prihvaćene u međunarodnoj i domaćoj obrazovnoj politici te odgojnim i obrazovnim znanostima. Postale su novi standard za izradu kurikuluma i programa za osposobljavanje i stručno usavršavanje. Westera (2001, str. 75) taj trend slikovito opisuje rečenicom: "Koji edukator ne bi težio

kompetentnim diplomantima i koji poslodavac bi odbio takve kompetentne novake?”¹

Kompetencija, prema tome, predstavlja kombinaciju znanja, sposobnosti, vještina, stajališta, motivacije i osobnih karakteristika koje pojedincu omogućavaju da aktivno i učinkovito, djelotvorno djeluje u određenoj situaciji.²

U kontekstu Evropskog kvalifikacijskog okvira, kompetencije su opisane kao odgovornost i samostalnost.³

Korištenjem ovog pojma želi se, prije svega, ukazati na ono šta osobe koje završe određeni studij mogu da (*u*)rade; na ono šta znaju i šta su u stanju učiniti. Ovdje se insistira na onim znanjima, sposobnostima i vještinama koje nakon završenog programa pojedinac može *demonstrirati*.⁴

Međunarodna i domaća obrazovna politika usmjerena je ponajprije na definiranje te identifikaciju i selekciju ključnih kompetencija koje bi trebali razviti svi članovi nekog društva i koje bi se trebale razvijati na svim stupnjevima odgojno-obrazovnog sistema, na integraciju tih kompetencija u obrazovne kurikulume te na njihovu standardizaciju kako bi ih se moglo eksterno evaluirati. Ključne kompetencije smatraju se nužnima za sve pojedince u društvu i trebaju biti dostupne svima, pa su stoga jedno od najvažnijih pitanja pri razmatranju obrazovnih reformi i strategija cjeloživotnog učenja. Ključne kompetencije potrebne su svim građanima kako bi se mogli uspješno nositi s izazovima današnjice i sutrašnjice, kao što su brze i dvojake promjene u društvu (s jedne strane ekonomska i kulturna globalizacija, a s druge sve veća različitost i kompetitivnost), te kako bi

1 Iva Čatić, “Kompetencije i kompetencijski pristup obrazovanju”, br. 9, str. 175–176.

2 Više v.: Iva Čatić, “Kompetencije i kompetencijski pristup obrazovanju”, br. 9, str. 176; Mujo Slatina, “Dileme i sporenja oko sticanja kompetencija za nastavni rad u bolonjskoj reformi” (<https://docplayer.net/41544693-Dileme-i-sporenja-oko-sticanja-kompetencija-za-nastavni-rad-u-bolonjskoj-reformi.html>, 5. 7. 2020), str. 12.

3 Alma Dizdarević i dr., *Priručnik za primjenu kvalifikacijskog okvira u visokom obrazovanju*, Svjetski univerzitetski servis BiH, Sarajevo, 2016, str. 19.

4 Mujo Slatina, “Dileme i sporenja oko sticanja kompetencija za nastavni rad u bolonjskoj reformi”, str. 12.

se ostvarila gospodarska, socijalna i osobna dobrobit svih pojedinaca i društva u cjelini.⁵

Kompetencije ključne za život i rad u društvu znanja jesu: komunikacija na maternjem jeziku, komunikacija na stranim jezicima, matematička kompetencija i osnovne kompetencije u znanosti i tehnologiji, digitalna kompetencija, učiti kako učiti, socijalne i građanske kompetencije, inicijativnost i poduzetnost te kulturna svijest i izražavanje.⁶

Postoje dvije vrste kompetencija: opće ili generičke kompetencije i predmetno-stručne (područno specifične/profesionalne) kompetencije.

Kada su u pitanju opće ili generičke kompetencije, one su “prenosivi multifunkcionalni sklop znanja, vještina i stavova koji su potrebni svim pojedincima za njihovu osobnu realizaciju i razvitak, uključivanje u društvo i zapošljavanje. Treba ih razviti do kraja obaveznog obrazovanja ili izobrazbe i predstavljaju temelj za daljnje učenje kao dio cjeloživotnog učenja.”⁷

U literaturi se nailazi na različite klasifikacije općih (generičkih) kompetencija. Jedna od klasifikacija odnosi se na: sistemske, instrumentalne i interpersonalne kompetencije. U sistemske kompetencije spadaju: sposobnost primjene znanja u praksi, istraživačke vještine, sposobnost učenja, sposobnost prilagođavanja novim situacijama, sposobnost stvaranja novih ideja (kreativnost), vođstvo, razumijevanje kultura i običaja drugih zemalja, sposobnost nezavisnog rada, kreiranje i menadžment projekata, pokretački i preduzetni duh, briga o kvalitetu i želja za uspjehom.⁸

Pod instrumentalnim kompetencijama podrazumijeva se: sposobnost analize i sinteze, sposobnost planiranja i organiziranja, osnovno opće znanje, utemeljenje u osnovnom

5 Iva Čatić, “Kompetencije i kompetencijski pristup obrazovanju”, str. 179.

6 Iva Čatić, “Kompetencije...”, str. 180.

7 “Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje: Europski referentni okvir” (izabrala: Nevenka Lončarić Jelačić), studeni, 2004, str. 7.

8 Više v.: Mujo Slatina, *nav. članak*, str. 13.

profesionalnom znanju, usmena i pisana komunikacija na maternjem jeziku, znanje stranog jezika, elementarno poznavanje računara, vještine menadžmenta informacija (sposobnost da se dobije i analizira informacija iz različitih izvora), rješavanje problema i odlučivanje.⁹

U interpersonalne kompetencije ubraja se: sposobnost kritike i samokritike, timski rad, interpersonalne vještine, sposobnost rada u interdisciplinarnim timovima, sposobnost komuniciranja s ekspertima iz drugih oblasti, razumijevanje raznolikosti i multikulturalnosti, sposobnost rada u međunarodnom okruženju i etička posvećenost.¹⁰

Predmetnostručne (područno specifične/profesionalne) kompetencije (engl. *subject related competences*) vezane su za pojedine discipline i odnose se na znanja, sposobnosti i vještine. Prema tome, njih je potrebno identificirati za svaku struku ili oblast studija.

U fokusu našega istraživanja o kompetencijama kadrova IZ-a su opće obrazovne i specifične predmetno-stručne kompetencije koje se stječu na fakultetima Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, primarno teološke, opće i religijsko-pedagoške i psihološke kompetencije, a čiji okvir smo specifično sačinili za potrebe istraživanja.

Istraživanje o kompetencijama nastavnika islamske vjeronauke

Kroz širi naučnoistraživački projekat “Kompetencije kadrova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini: imami, nastavnici islamske vjeronauke, muderrisi i odgajatelji u medresama” propitivane su i kompetencije nastavnika islamske vjeronauke. Istraživanje je realizirano u periodu od 2018. do 2020. godine u saradnji Uprave za obrazovanje i nauku Rijasetu Islamske

9 Više v.: M. Slatina, *nav. članak*, str. 13.

10 Više v.: Vlasta Vizek-Vidović, “Kompetencije kao ishodi učenja i trajno obrazovanje”, Zagreb, <https://slideplayer.com/slide/14916400/>, 5. 7. 2020; Mujo Slatina, *nav. članak*, str. 13.

zajednice u Bosni i Hercegovini i Fakulteta islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu. Na temelju spomenutog projekta publicirana je i *Studija o kompetencijama kadrova Islamske zajednice*.¹¹

Osnovna svrha i značaj ovog istraživačkog projekta ogledao se u tendenciji za unapređenje i moderniziranje sistema visokog obrazovanja u okviru Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini te jačanju kompetencija kadrova Islamske zajednice važnih za njihov profesionalni poziv. Rezultati istraživanja nude povratne informacije od strane alumnija fakultetâ Islamske zajednice u BiH i uposlenika Islamske zajednice (svršenika drugih fakulteta) koji će biti značajni u procesu revizija i inoviranja studijskih programa te sistematskih planiranja doedukacije kadrova. Nastojala su se identificirati područja poboljšanja kompetencija i kvalifikacione strukture uposlenih u Islamskoj zajednici, kako bi se projicirale buduće razvojne potrebe i prilagođavala znanja, vještine i sposobnosti kadra novim uvjetima, društvenim promjenama, strukturi populacije s kojima rade i tehnološkom naporu te da bi se povećala ukupna efikasnost rada.

U okviru istraživačkog projekta procjenjivane su potrebne i ostvarene kompetencije kadrova obrazovanih na fakultetima IZ-a u BiH i koji su zaposleni u IZ-u: imami, nastavnici islamske vjeronauke te muderrisi i odgajatelji medresa.

Svako osiguranje kvaliteta i kreiranje modela/seta kompetencija polazi od samoevalucije i samopercepcije, tako se i u ovom istraživanju pošlo s tom pretpostavkom i kreiran je okvir istraživanja u kojem su sudionici sami procjenjivali stečene kompetencije tokom studija i kompetencije potrebne za posao koji obavljaju, a na temelju seta kompetencija koje je predložio Istraživački tim¹² te mogućnosti otvorenih pitanja i odgovora ispitanika. Opći okvir kompetencija odnosio se na različite dimenzije generičkih (općih) i specifičnih kompetencija, koje su

11 Dina Sijamhodžić-Nadarević et al., *Studija o kompetencijama kadrova Islamske zajednice: Od stečenih ka potrebnim kompetencijama*, El-Kalem, Sarajevo, 2022.

12 Istraživački tim čine: prof. dr. Dina Sijamhodžić-Nadarević, voditeljica i članica tima; prof. dr. Aid Smajić, član tima; prof. dr. Nedim Begović, član tima; prof. dr. Zuhdija Hasanović, član tima i ass. Mirzeta Brkić, MA, članica tima.

sudionici shodno svome obrazovanju i dosadašnjem radnom iskustvu procjenjivali u kojoj mjeri su ih stekli u toku obrazovanja i one koje su im potrebne za obavljanje posla.

Govoreći o populaciji vjeroučitelja, u istraživanju su sudjelovala 174 nastavnika islamske vjeronauke. Od tog broja su 102 muškarca i 72 žene. Prosječna starosna dob sudionika je 40 godina, sa odstupanjem od šest godina. Najniža starosna dob sudionika je 24, a najviša 54 godine.

Sudionici navode godine radnog staža od jedne do 32 godine radnog staža. Prosjek godina radnog staža je 15, s odstupanjem od šest godina. Godina 1989. je najranija godina upisa diplomskog studija koju sudionici navode, a posljednja godina upisa dodiplomskog studija je 2017. godina. Najranija godina diplomiranja jeste 1994, a najkasnija 2018. godina. Od ukupnog broja, 149 sudionika navodi da ima visoku stručnu spremu, 15 da su magistri struke (bolonjski studij), njih osam navodi da su magistri nauka (predbolonjski studij), jedan sudionik navodi završenu srednju školu, i jedan završeni doktorat.

Najveći broj sudionika je završio Islamski pedagoški fakultet u Zenici (73), zatim Fakultet islamskih nauka u Sarajevu (36), Islamski pedagoški fakultet u Bihaću (18), Islamsku pedagošku akademiju u Mostaru (10). Fakultete u BiH koji nisu fakulteti Islamske zajednice završilo je 18 sudionika. Fakultete u inostranstvu (najčešće su to islamski fakulteti) završilo je 16 sudionika.

Svi nastavnici islamske vjeronauke iz našeg istraživanja rade u javnim školama. Od toga ih 146 predaje u osnovnim školama, a 28 u srednjim školama, dok niti jedan nastavnik nije naveo da predaje vjeronauku u predškolskoj ustanovi.

Zaključci kvantitativne analize rezultata u pogledu generičkih kompetencija vjeroučitelja

Nastavnici islamske vjeronauke se u prosjeku potpuno slažu da su im u istraživanju ponuđene generičke kompetencije važne i potrebne u obavljanju vjeroučiteljskog poziva. Na skali od 1 do 4

dobivene vrijednosti za sve ispitanike u prosjeku su iznad 3.50 do 3.80. Njihov stepen slaganja posebno je izražen u sljedećim kompetencijama: poznavanje gramatike, pravopisa i vokabulara maternjeg jezika te sposobnost komunikacije tim jezikom; posjedovanje komunikacijskih vještina; sposobnost samostalnog donošenja odluka; služenje informacijsko-komunikacijskim tehnologijama; spremnost i motiviranost za cjeloživotno učenje i obrazovanje; kreativnost u radu; sposobnost kritičkog mišljenja; inicijativnost i preduzimljivost u poslu; sposobnost rada u timu; sposobnosti upravljanja i rješavanja konflikata; funkcioniranje u pluralnom (vjerski, etnički, kulturno) društvu; razumijevanje specifičnih problema bosanskohercegovačkog društva; spremnosti na stalne promjene i sposobnost djelovanja u različitim kontekstima te razumijevanje globalnih problema savremenog društva.

Nešto manje izraženiji stepen slaganja, u odnosu na prethodne stavke, prisutan je kod poznavanja metodologije naučnog istraživanja, ali u kojoj se i dalje ispitanici uglavnom slažu da je važno za posao koji obavljaju poznavanje metodologije naučnog istraživanja.

U pogledu generičkih (općih) kompetencija potrebnih za posao nastavnika islamske vjeronauke u prosjeku su najniže procijenjene kompetencije stranih jezika, ali i dalje ukazujući da su te kompetencije donekle važne.

Primjetno je, također, da je stepen slaganja o važnosti navedenih generičkih (općih) kompetencija gotovo u najvećem broju stavki izraženiji kod nastavnika svršenika Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, a potom svršenika fakulteta u inostranstvu u odnosu na svršenike fakulteta u BiH izvan IZ-a i islamskih pedagoških fakulteta.

Poredeći rezultate procijenjenih općih potrebnih i stečenih kompetencija jasno se uočilo da na više od polovine stavki ispitanici u prosjeku izražavaju viši stepen slaganja da su navedene kompetencije *stekli* u odnosu na njihove odgovore u pogledu njihove važnosti. Viši stepen slaganja u odnosu na stečene

kompetencije tiče se kreativnosti u radu, kritičkog mišljenja, inicijativnosti u poslu, potom kompetencija u domeni socijalne i kulturalne komponente poput sposobnosti upravljanja i rješavanja konflikata, sposobnosti rada u timu, funkcioniranja u pluralnom (vjerski, etnički, kulturno) društvu, razumijevanja specifičnih problema bosanskohercegovačkog društva, službenje informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i poznavanje metodologije naučnog istraživanja.

U prosjeku niže procijenjene stečene u odnosu na potrebne kompetencije za posao koji obavljaju sudionici su pozicionirali kompetencije stranih jezika (arapskog i engleskog jezika) i maternjeg jezika, spremnost i motiviranost za cjeloživotno učenje, razumijevanje globalnih problema savremenog društva, posjedovanje komunikacijskih vještina, spremnost na stalne promjene i sposobnost djelovanja u različitim kontekstima i sposobnost samostalnog donošenja odluka.

Poređenjem po fakultetima, uočilo se da su višim procijenili generičke (opće) stečene u odnosu na potrebne kompetencije svršeni Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu i svršeni inostranih fakulteta, a potom svršeni islamskih pedagoških fakulteta i drugih fakulteta u BiH.

Pogledi nastavnika islamske vjeronauke na potrebne i stečene specifične kompetencije

Rezultati prosječnih odgovora nastavnika islamske vjeronauke u pogledu *potrebnih/važnih* i *stečenih specifičnih* kompetencija u različitim poljima, uključujući Kur'an i tefsir, jezike, hadis, akaid, fikh, historiju islamske kulture i civilizacije, filozofiju, imamet/hatabet/vaz/da'vu, pedagoško-psihološke kompetencije te religiju i društvo ukazuju na to da se nastavnici islamske vjeronauke u prosjeku kod većine stavki u potpunosti slažu oko važnosti navedenih kompetencija, dok se s druge strane uglavnom slažu da su ih stekli tokom formalnog obrazovanja.

U pogledu kur'ansko-tefsirskih kompetencija nastavnici islamske vjeronauke se u prosjeku u potpunosti slažu oko

važnosti ispravnog učenja Kur'ana uz poštovanje tedžvidskih pravila i poučavanje drugih učenju Kur'ana, a uglavnom se slažu u vezi sa značajem služenja klasičnom literaturom u oblasti kur'anskih nauka i služenja savremenom literaturom u oblasti kur'anskih nauka. Slično su procijenjene i stečene kompetencije, tj. pravilno učenje Kur'ana procijenjeno je nešto višim, uz najvišu procjenu svršenika FIN-a. U ukupnoj procjeni stečenih tefsirskih kompetencija svršenicima fakulteta u inostranstvu iskazuju najviši stepen slaganja, zatim svršenicima Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, potom svršenicima islamskih pedagoških fakulteta i drugih fakulteta u BiH izvan IZ-a.

Procjenjujući kompetencije u pogledu stranih jezika stečenih u toku fakultetskog obrazovanja uočava se da su u prosjeku ispitanici izrazili manji stepen slaganja u pogledu kompetencije arapskog i engleskog jezika u odnosu na procijenjene potrebne kompetencije stranih jezika. Poredeći procijenjene stečene kompetencije jezika, primjetno je da su nešto višim procijenjene kompetencije engleskog jezika kod svršenika Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu i islamskih pedagoških fakulteta u odnosu na kompetencije arapskog jezika. S druge strane, nastavnici koji su završili fakultete u inostranstvu (primarno islamske fakultete u islamskom svijetu) procjenjuju kako se uglavnom slažu da su znanja iz arapskog jezika i sposobnost komunikacije na tom jeziku stekli u toku studija.

U prosjeku se nastavnici slažu da je za vjeroučiteljski posao važno usvojiti određena akademska znanja, uključujući argumentirano diskutiranje o savremenim religijskim trendovima i doktrinarnim pitanjima, kompetentnost za suočavanje s različitim tumačenjima islama, poznavanje šiijskog teološkog učenja. U pogledu odgovora o stečenim akademskim kompetencijama, primjetno je da se ispitanici u prosjeku slažu da su ih stekli na fakultetima, s tim da su sve procjene stečenih kompetencija relativno niže u odnosu na procijenjene potrebne.

Procjenjujući važnost kompetencija u oblasti fikha, nastavnici islamske vjeronauke se u prosjeku u potpunosti slažu da je sposobnost davanja konkretnih odgovora na pitanja vjerske naravi važna za vjeroučiteljski posao. Procjenjujući u kojoj mjeri su je stekli na fakultetima, ispitanici su u prosjeku dali relativno niži odgovor, uz naznaku da se uglavnom slažu o njenoj stečenosti u toku studija. Više procjene u pogledu potrebne fikhske kompetencije dali su svršeni fakulteta u inostranstvu i svršeni FIN-a u odnosu na svršenike islamskih pedagoških fakulteta i svršenike drugih fakulteta u BiH izvan IZ-a.

Poznavanje historije islama je potpuno važno prema procjenama ispitanika za njihov poziv. Najviše procijenjena potrebna kompetencija vidljiva je kod svršenika FIN-a, a najviše stečena kod svršenika inostranih fakulteta. I kod ovih stavki primjetne su relativno niže procjene svih ispitanika u pogledu mjere u kojoj su ove kompetencije stekli tokom školovanja, ali i dalje ukazujući da u prosjeku ispitanici procjenjuju da su ove kompetencije stekli u toku studija.

Nastavnici islamske vjeronauke se u prosjeku uglavnom slažu u istraživanju da je razumijevanje klasične islamske filozofske misli i tokova savremene islamske filozofske misli važno za njihov poziv, ali i da su ova znanja usvojili u većoj mjeri tokom obrazovanja. Interesantno je da u ovim pitanjima ispitanici prethodno spomenute kompetencije u prosjeku manje smatraju važnim za vjeroučiteljski poziv od stepena u kojem su ova znanja stekli tokom školovanja. U prosjeku su ispitanici koji su završili FIN dali više procjene u pogledu potrebnih i stečenih kompetencija u pogledu islamske filozofije. Najniže procjene dobivene su od strane svršenika koji su završili fakultete u BiH izvan obrazovnih institucija IZ-a.

U segmentu imameta/hatabeta/vaza/da've, nastavnici islamske vjeronauke se u pogledu poznavanja teorijskih i praktičnih dimenzija da've – islamske misije potpuno slažu da su to važne i njima potrebne vještine, a uglavnom se slažu da su njima i ovladali tokom svog školovanja. Uočava se da su niži

prosječni skorovi (AS) na desnoj strani tabele, odnosno u procjenama svih ispitanika u pogledu mjere u kojoj su ove kompetencije stekli tokom školovanja. Primjetno je da relativno najveću važnost ovim kompetencijama pridaju svršenicima fakulteta u inostranstvu, potom svršenicima FIN-a i islamskih pedagoških akademija u odnosu na nešto niže procjene svršenika bh. fakulteta izvan IZ-a.

Za pedagoške i psihološke kompetencije u prosjeku se nastavnici islamske vjeronauke potpuno slažu da su im važne za vjeroučiteljski poziv. Ispitanici u prvom redu naglašavaju važnost pedagoških kompetencija za odgojni rad s učenicima, potom kompetencije uže vezane za nastavni proces, zatim psihološke kompetencije i kompetencije za rad s roditeljima.

Važnost ovih kompetencija najviše ističu nastavnici islamske vjeronauke svršenicima FIN-a, potom svršenicima fakulteta u inostranstvu, svršenicima islamskih pedagoških fakulteta te svršenicima bh. fakulteta izvan IZ-a. Također se uočava da su u prosjeku dobivene relativno niže procjene ispitanika u pogledu mjere u kojoj su ove kompetencije stekli tokom obrazovanja, s tim da rezultati i dalje uglavnom slažu da su navedene kompetencije stekli. Više procjene o stečenim kompetencijama dobivene su od svršenika bh. fakulteta izvan IZ-a, potom svršenika fakulteta u inostranstvu, svršenika IPF-a te FIN-a (dominantno svršenika teološkog studijskog programa).

U segmentu religije i društva, nastavnici islamske vjeronauke, na kraju, isto tako se uglavnom slažu da su poznavanje principa i mehanizama pravne zaštite vjerskih prava i sloboda i odnosa države i vjerskih zajednica i kompetencije za javne nastupe važni za posao koji obavljaju. I u ovom slučaju dobivene su niže procjene svih ispitanika u pogledu mjere u kojoj su ove kompetencije stekli tokom obrazovanja, s tim da rezultati i dalje ukazuju da se ispitanici uglavnom slažu da su navedene kompetencije stekli. Najvažnijim navedene kompetencije vide svršenicima fakulteta u inostranstvu, potom svršenicima FIN-a, IPF-a te svršenicima bh. fakulteta izvan IZ-a.

Zaključci kvalitativne analize rezultata dobiveni od nastavnika islamske vjeronauke

Na pitanje otvorenog tipa u upitniku u kojem se tražilo da nastavnici islamske vjeronauke navedu kompetencije koje su, prema njihovom mišljenju, važne za posao nastavnika islamske vjeronauke, a nisu spomenute u Upitniku kroz pitanja zatvorenog tipa, sudionici su najčešće navodili vjerske i duhovno-moralne kompetencije kao jednu od kompetencija koju oni smatraju bitnom za posao nastavnika islamske vjeronauke.

Izdvajajući pet kompetencija koje su, prema mišljenju ispitanika, najviše stekli na fakultetima svršenicima Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu navodili su dominantno predmetno-stručne kompetencije, uglavnom znanja iz teoloških i pedagoško-psiholoških predmeta, kao i kompetencije za cjeloživotno učenje (služenje literaturom, kritičko mišljenje...), dok su u okviru generičkih kompetencija najviše istaknuli kompetencije koje pripadaju etičkoj, emocionalnoj i socijalnoj domeni. Ipak, predmetno-stručne kompetencije su više istaknute kao kompetencije koje su svršenicima stekli na fakultetu.

Nadalje, stečene kompetencije koje su svršenicima islamskih pedagoških fakulteta naglasili odnosile su se dominantno na predmetno-stručne kompetencije, na prvom mjestu pedagoške, didaktičke i metodičke kompetencije, a potom znanja iz vjerskih predmeta, s tim da se najfrekventnije javljaju odgovori o znanju iz kirata i da've. Navođeni su i odgovori o generičkim kompetencijama, ali oni nisu dovoljno frekventni s obzirom na broj ispitanika.

Nastavnici islamske vjeronauke koji su završili fakultete u inostranstvu naglasili su u svojim odgovorima da su u toku studija najviše razvili kompetencije komunikacije na arapskom jeziku, predmetno-stručne kompetencije u oblasti klasičnih islamskih nauka ističući pravilno učenje Kur'ana i odgojne/nastavne kompetencije.

Identificirajući pet kompetencija koje su nastavnici islamske vjeronauke koji su završili fakultete u BiH izvan sistema

IZ-a tokom formalnog obrazovanja stekli, uočava se kroz odgovore da su nastavnici najučestalije navodili komunikacijske i pedagoško-didaktičke i psihološke kompetencije.

Na pitanje koje kompetencije je fakultetsko obrazovanje najmanje razvijalo, svršnici FIN-a su najčešće navodili odgovore koji se odnose na nedovoljnu zastupljenost praktične nastave i razvoj praktičnih sposobnosti, kompetencije za rad s djecom s posebnim potrebama, kompetencije u okviru informacijsko-komunikacijskih tehnologija, jezičke kompetencije te odgovori o poduzetničkoj kompetenciji.

U odgovorima na pitanje koje kompetencije je fakultetsko obrazovanje najmanje razvijalo nastavnici islamske vjeronauke koji su završili IPF Zenica, IPF Bihać i IPA Mostar, osvrnuli su se najprije na manje razvijene pedagoško-psihološke kompetencije za rad s djecom s posebnim potrebama te organizaciju i planiranje u školi i praktična umijeća, a potom slabija opća znanja o poznavanju različitih tumačenja islama i drugih religija. Ističu se također strani jezici, informacijsko-komunikacijske tehnologije u nastavi i javni nastupi.

Nastavnici islamske vjeronauke koji su završili fakultet u inostranstvu navodili su raznolike odgovore u pogledu manje stečenih kompetencija među kojima se najučestalije ističu praktični rad, poznavanje stranih (evropskih) jezika i informacijsko-komunikacijske tehnologije.

Identificirajući kompetencije koje su nastavnici islamske vjeronauke koji su završili fakultete u BiH izvan sistema IZ-a najmanje stekli, uočava se kroz odgovore da su nastavnici najučestalije navodili kompetencije za javni nastup i praktični rad.

Odgovori svršnika Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu u pogledu prijedloga za poboljšanja najučestalije su se odnosili na uvođenje više praktikuma u nastavu, potom znanja o savremenim islamskim pitanjima i manje frekventno na strane jezike.

Odgovori svršnika islamskih pedagoških fakulteta u Zenici, Bihaću i Mostaru u segmentu poboljšanja koja fakultet treba uvesti kako bi adekvatnije odgovorio potrebama

vjeroučiteljskog poziva odnosili su se na poboljšanja praktiku-
ma, zatim opća i predmetno-stručna znanja, strane jezike i in-
formacijsko-komunikacijske tehnologije u nastavi.

Svršenici inostranih fakulteta su pretežno predložili poboljšanja praktikuma, zatim veći obim pedagoških i metodičkih sadržaja, uz slične preporuke i svršenika fakulteta u BiH izvan obrazovnog sistema IZ-a.

Razvoj studijskog programa religijske pedagogije na FIN-u i djelovanje Katedre za religijsku pedagogiju u kontekstu obrazovanja vjeroučiteljskog kadra – kratki pregled

451

DINA SIJAMHODŽIĆ-NADAREVIĆ

Studijski je program i naučna oblast religijska pedagogija (terbija) uz teološki program uspostavljena prije trideset godina i na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu 1992. godine radi obrazovanja vjeroučiteljskog i odgajateljskog kadra, nakon perioda socijalizma u čije vrijeme njena naučna komponenta nije bila priznata, slijedom čega je i religijski odgoj kao jedno od temeljenih odgojnih područja ostao neprepoznat u udžbenicima, a religijsko obrazovanje potisnuto iz javnog obrazovnog sistema prekidajući tako višestoljetnu tradiciju religijskog obrazovanja prisutnu od vremena osmanske uprave, preko austrougarske pa nadalje. Katedra za religijsku pedagogiju uspostavljena je slijedom uvođenja studijskog programa religijske pedagogije i djeluje tokom tri decenije kroz grupe predmeta (pedagoške, religijsko-pedagoške, psihološke i religijsko-psihološke) i druge nastavno-naučne aktivnosti, organizaciju naučnih događaja i sl. opslužujući rad postojećih studijskih programa na FIN-u (studijski program za islamsku teologiju, studijski program za islamsku vjeronauku¹³ i religijsku pedagogiju i studijski program za imame, hatibe i muallime).

13 Dio naslova koji se odnosi na islamsku vjeronauku pridodat je tokom revizija studijskog programa a na temelju sugestije Rijasetu IZ-a u BiH.

Akadske 1994/95. godine pokrenut je i postdiplomski magistarski studij. Tokom 2001. i 2002. Fakultet islamskih nauka sproveo je reformu nastavnog plana i programa, usvajajući neke elemente bolonjskog sistema studiranja, kao što je uvođenje bodovnog, ECTS sistema. Godine 2004. Fakultet islamskih nauka postao je pridruženom članicom Univerziteta u Sarajevu. Fakultet islamskih nauka postao je punopravnom članicom Univerziteta u Sarajevu, što je definirano Ugovorom koji su zaključili Vlada Kantona Sarajevo i Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini 2016. godine.¹⁴ Slijedom toga, u 2013. godini provedena je i obuhvatnija reforma nastavnog plana i programa postojećih studijskih programa pa tako i studijskog programa religijske pedagogije kroz razvijanje novih pedagoških/religijsko-pedagoških i psiholoških/religijsko-psiholoških predmeta. Tokom 2015, odn. 2016. godine uspostavljen je trociklični studij, u skladu s principima tzv. bolonjskog procesa te je, pored dodiplomskog (bečelor) studija, uveden master u islamskim naukama (kasnije master islamskih studija) i doktorski studij iz islamskih nauka, što je rezultiralo i novim reformama nastavnog plana i programa u 2016. godini te u 2020. godini i uz izvođenje dokorskog studija u oblasti religijske pedagogije.

Uspostavljena oblast religijska pedagogija na Fakultetu islamskih nauka se postepeno razvijala na tri ciklusa studija uz kombinaciju drugih teoloških oblasti i predmeta (Tefsira, Hadisa, Akaida, Fikha, Kira'eta, Islamske kulture i civilizacije itd.), općih pedagoških, psiholoških i religijsko-pedagoških predmeta (Religijska pedagogija, Metodika vjerske nastave, Metodika religijskog odgoja, Metodika mektepske nastave, Kur'an-ski koncept odgoja, Sunnetski koncept odgoja, Islamska etika, Kreativnost u vjerskoj nastavi, Kurikulum i udžbenici u vjerskoj nastavi, Religijski odgoj i inkluzija osoba s posebnim potrebama, Psihologija religioznosti, Religija i pojedinac u vremenu

14 Ugovor o položaju i djelovanju Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu u sastavu Univerziteta u Sarajevu, br. 01-08-2.5246/16 od 27. 10. 2016.

postmoderne, Teorije odgoja: islamska perspektiva, Savremeni problemi religijskog odgoja...).

Dodatni naglasak na studijskom programu je stavljen na praktikum pogotovo slijedom revizija NPP-a iz 2016. godine, a na tragu propisa Zakona o visokom obrazovanju u Kantonu Sarajevo kojima je određeno da nastavni praktikum u toku studija iznosi minimalno 30 ECTS. Na taj način se u toku studija osnažuju praktične kompetencije studenata za budući rad u odgojno-obrazovnim procesima. Metodički/pedagoški praktikum kroz ugovore o saradnji se realizira u osnovnim¹⁵ i srednjim školama uključujući i medrese¹⁶, u mektebima¹⁷ Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini kao i predškolskim ustanovama.

U okviru studijskog programa realizirana su brojna teorijska i empirijska istraživanja koja su rezultirala izradama i odbranama naučnih radova na fakultetu. Studijski program nudi također mogućnosti za jačanje kompetencija stranih jezika uz dodatne prilike za učenje konverzacije sa stranim lektorima kao izvornim govornicima za arapski, engleski i njemački jezik što pojačava i prilike za mobilnost studenata u okviru evropskih i drugih programa akademske razmjene studenata.

Studijski program religijske pedagogije ponudio je temeljit i zanimljiv koncept studija i za novoosnovane centre za islamsku teologiju, primjerice u Njemačkoj, koji su kreirali svoje studijske programe na temelju konsultacija na FIN-u i kroz akademske razmjene profesora.

Područje djelovanja svršenika studijskog programa islamske vjeronauke i religijske pedagogije vezano je za polje religijskog odgoja i obrazovanja, islamske vjeronauke, mektepske

15 <https://fin.unsa.ba/ucenici-i-ucenice-os-mula-mustafa-baseskija-posjetili-fakultet-islamskih-nauka/> (pristup: 30. maj 2023).

16 Primjeri praktikuma u medresama: <https://fin.unsa.ba/ekskurzija-studenata-u-tuzli-i-banja-luku-u-okviru-metodickog-praktikuma/> (pristup: 6. juli 2022); <https://fin.unsa.ba/studenti-fakulteta-islamskih-nauka-univerziteta-u-sarajevu-u-okviru-praktikuma-posjetili-medrese-u-visokom-i-tuzli/> (pristup: 1. juni 2023); <https://fin.unsa.ba/?s=praktikum+u+gazi+husrev+begovoj+medresi> (pristup: 22. juni 2023).

17 <https://fin.unsa.ba/studenti-fakulteta-islamskih-nauka-uns-a-realizirali-metodicki-praktikum-u-mektebima-iz-u-bih/> (pristup: 14. juli 2023).

nastave, religijskog odgojno-obrazovnog rada u medresama, visokoškolskim ustanovama, naučno-istraživačkim institutima, domovima, nevladinim organizacijama, religijskog odgoja u medijskom prostoru i sl.

Zaključak

Izneseni rezultati istraživanja i pogledi o kompetencijama nastavnika islamske vjeronauke ukazuju na daljnje potrebe preispitivanja kompetencija, revizije nastavnih planova i programa fakulteta Islamske zajednice u BiH, sistematska planiranja doedukacije vjeroučitelja u sistemu Islamske zajednice i u okviru školskog sistema.

Nadaje se važnim i preporuka u pogledu nastavka istraživanja s istim populacijama, praćenja stečenih kompetencija po novijim planovima i programima fakulteta IZ-a u BiH, istraživanja sa fokus grupama nastavnika islamske vjeronauke i sl. Preporuka se odnosi i na dodatno razrađivanje okvira predmetnostručnih kompetencija koje trebaju imati nastavnici islamske vjeronauke.

Razvoj studijskog programa religijske pedagogije na FIN-u i djelovanje Katedre za religijsku pedagogiju u kontekstu obrazovanja vjeroučiteljskog kadra pokazuje kontinuirani razvoj i temeljito djelovanje u pravcu obrazovanja vjeroučiteljskog kadra uz potrebu daljnjeg praćenja zahtjeva koji se postavljaju pred vjeroučitelje, trendova u obrazovanju i promjena u društvu.

Literatura

Knjige i članci

- Ćatić, Iva (2012). "Kompetencije i kompetencijski pristup obrazovanju", *Pedagoška istraživanja*, br. 9.
- Dizdarević, Alma (i dr.) (2016). *Priručnik za primjenu kvalifikacijskog okvira u visokom obrazovanju*, Svjetski univerzitetski servis BiH, Sarajevo.

Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje: Europski referentni okvir (2004). Prir. Nevenka Lončarić Jelačić.

Sijamhodžić-Nadarević, Dina et al. (2022). *Studija o kompetencijama kadrova Islamske zajednice: Od stečenih ka potrebnim kompetencijama*, El-Kalem, Sarajevo.

Internet izvori

Fakultet islamskih nauka UNSA, Ekskurzija studenata u Tuzlu i Banjaluku u okviru metodičkog praktikuma; <https://fin.unsa.ba/ekskurzija-studenata-u-tuzlu-i-banja-luku-u-okviru-metodic-kog-praktikuma/>, pristup: 6. 7. 2022;

Fakultet islamskih nauka UNSA, Studenti Fakulteta islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu u okviru praktikuma posjetili medrese u Visokom i Tuzli; <https://fin.unsa.ba/studenti-fakulteta-islamskih-nauka-univerziteta-u-sarajevu-u-okviru-praktikuma-posjetili-medrese-u-visokom-i-tuzli/>, pristup: 1. 6. 2023;

Fakultet islamskih nauka UNSA, Studenti Fakulteta islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu realizovali metodički praktikum u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu; <https://fin.unsa.ba/?s=praktikum+u+gazi+husrev+begovoj+medresi>, pristup: 22. 6. 2023.

Fakultet islamskih nauka UNSA, Studenti Fakulteta islamskih nauka UNSA realizirali metodički praktikum u mektebima IZ-a u BiH; <https://fin.unsa.ba/studenti-fakulteta-islamskih-nauka-uns-realizirali-metodicki-praktikum-u-mektebima-iz-u-bih/>, pristup: 14. 7. 2023.

Slatina, Mujo, "Dileme i sporenja oko sticanja kompetencija za nastavni rad u bolonjskoj reformi", <https://docplayer.net/41544693-Dileme-i-sporenja-oko-sticanja-kompetencija-za-nastavni-rad-u-bolonjskoj-reformi.html>, pristup: 5. 9. 2023.

Vizek-Vidović, Vlasta, "Kompetencije kao ishodi učenja i trajno obrazovanje", <https://slideplayer.com/slide/14916400/>, pristup: 10. 9. 2023.

